

## Heeft de theologie een toekomst?

Eerder gepubliceerd in: *De theologie van de toekomst en de toekomst van de theoloog*, Lustrumbundel ter gelegenheid van het vijftigjarig bestaan van het GTW, april 2005

Laten we er maar van uitgaan dat 'de theologie' – we spreken over de christelijke theologie - een toekomst heeft. Slechts dan heeft het zin te gaan nadenken over de toekomst van de theoloog. De vraag is alleen hoe die theologie er uit moet gaan zien. Om dat vast te stellen is het noodzakelijk dat theologen hun hand diep in eigen boezem steken om te kijken wat men aan de boezem drukt, en hoe het ermee gesteld is. Naar mijn inzicht verkeert de christelijke theologie al enige tijd in een crisis die steeds ernstiger wordt. Als die niet snel te boven gekomen zal zijn, rijst de vraag of de theologie überhaupt een toekomst heeft.

### De noodzaak van een heroriëntatie

De belangrijkste oorzaak van de crisis is dat theologen in gebreke zijn gebleven hun theologie op een adequate wijze in te passen – en dat betekent: aan te passen – in de moderne tijd, naar de specifieke eisen van deze tijd. De gangbare theologie en de daarmee samenhangende kerkleer zijn namelijk vanouds gebaseerd op een fundamentalistische bijbelopvatting en een mythisch wereldbeeld. Deze bijbelbeschouwing is in de moderne tijd, sedert de Verlichting, zwaar onder vuur komen te liggen, vooral met de opkomst van allerlei wetenschappen – niet in de laatste plaats: de bijbelwetenschap. In de onvermijdelijke confrontatie tussen het traditionele bijbelgeloof en het rationalistisch, natuurwetenschappelijk denken, heeft men aanvankelijk geprobeerd het 'gelijk' van de bijbel te verdedigen en zijn gezag overeind te houden. Gaandeweg breekt in onze tijd echter het inzicht door dat we tot een grondige heroriëntatie van onze bijbelbeschouwing moeten komen.

Deze heroriëntatie is in een belangrijke mate al bezig zich te voltrekken: de oude, rechtzinnige schriftbeschouwing maakt gaandeweg plaats voor een genuanceerder visie op de bijbel die meer in overeenstemming is met de inzichten aangereikt door de bijbelwetenschap. Ook het integratieproces van geloof en wetenschap is de laatste decennia goed op gang gekomen. De kerkleer, daarentegen, zoals die tot uitdrukking komt in dogma's en belijdenisschriften, is helaas vrijwel onveranderd gebleven. Daar kunnen veel mensen hoe langer hoe minder mee uit de voeten, doordat hun wereld- én godsbeeld sterk veranderd zijn. Wat hebben we aan geloofsvoorstellingen die gebaseerd zijn op een mythisch wereldbeeld?

De theologie van de toekomst zal in ieder geval moeten voldoen aan de eisen van de tijd. Ik noem er drie die ik als zeer fundamenteel beschouw.

### De eerste eis: een bijdetijdse theologie worden in de kerken

Alvorens een zinnig woord te kunnen zeggen over de aard en de plaats van de theologie in de moderne wereld, zal ze op haar thuisbasis, binnen de kerken, moeten beantwoorden aan de meest primaire eis: bijdetijds worden. Daartoe zullen theologen het als hun meest urgente taak moeten zien om een vernieuwde theologie te ontwikkelen, die niet berust op de oude dogma's, maar op de essentie van het bijbelse gedachtegoed, de oerbron van ons geloof. Mensen vragen niet om nieuwe dogma's, maar om inspiratie, spiritualiteit, wegwijzing, zingeving, handvaten ter oriëntatie in onze gecompliceerde wereld.

In dit opzicht heeft de kerk, als voornaamste hoedster van het bijbelse erfgoed, heel veel in huis: een schat die echter niet uitsluitend bestemd is voor eigen consumptie, maar voor de hele wereld. Samengevat is de essentie ervan de realisering van het Rijk Gods in de wereld, het grootse ideaal van de op gerechtigheid en liefde gebaseerde heerschappij van God. Het is hierop dat de theologie van de toekomst gericht moet zijn. En daarbij zal, naast religiositeit, ethiek haar voornaamste component moeten zijn. Diep treurig is het te moeten constateren dat er

tegenwoordig nauwelijks iets uitgaat van de kerken: in het huidige publieke debat over fundamentele zaken – waarin ze zeker wat in te brengen hebben – zijn ze de grote – zwijgende - afwezige. Dit geeft weinig vertrouwen voor de toekomst. Laten we hopen dat daar spoedig verandering in komt.

### **De tweede eis: christelijke theologie als onderdeel van de *theologia religionum***

Veel te lang is de christelijke theologie opgesloten geweest binnen de muren van de kerk. En veel te lang is de theologie opgevat als iets dat tegenover religie staat, zoals geloof staat tegenover ongeloof en bijgeloof. Het is met name de Barthiaanse theologie geweest die met haar christomonisme en exclusivisme een wig heeft gedreven tussen christelijk geloof en religie. Daardoor is de christelijke theologie volstrekt geïsoleerd komen te staan in de wereld van de religies. Theologen moeten beseffen dat het theologische gedachtegoed van het oude Israel is ontstaan te midden van, en in confrontatie met de religies van die tijd, en dat het niet anders is geweest met de theologische inbreng van het oudste christendom. Men zal met de theologie van de toekomst aansluiting moeten zoeken bij de religieuze gevoelens van mensen.

Als de grote schoonmaak in eigen huis afgerond zal zijn, en men zich zal hebben ontdaan van de claim de enig ware godsdienst te zijn, zullen theologen in gesprek moeten gaan met de grote religies van deze tijd. We leven in een steeds kleiner wordende wereld, en die wereld is multicultureel en multireligieus. Het zal in de dialoog niet moeten gaan over de eigen superioriteit en de daarmee verbonden geldingsdrang van de religies, maar over de grote vragen en gevaren van onze tijd die ons allen bedreigen. Tegen het Godloochenende atheïsme, het cynische nihilisme, het mensonterende materialisme en het militante fundamentalisme, moeten alle religies zich teweerstellen, en – niet te vergeten – tegen de roekeloze uitputting en het onherstelbaar beschadigen van onze planeet. Bij dit alles heeft de christelijke theologie een grote (mede)verantwoordelijkheid – én een grote inbreng.

### **De derde eis: verantwoordelijkheid aanvaarden te functioneren in het onderwijs**

Zolang artikel 23 van de grondwet niet is afgeschaft, zal er 'bijzonder' onderwijs zijn. In Nederland zal dat in de nabije toekomst zijn: christelijk en islamitisch onderwijs. Op zich is er niets mis mee, maar er zal wel iets moeten veranderen. Het zal in het onderwijs niet (meer) moeten gaan om religieuze educatie in strikte zin: geloofsopvoeding – dat is immers de taak van de ouders, de kerken en de moskeeën - maar het zal gericht moeten zijn op de opvoeding tot verantwoordelijk en fatsoenlijk burgerschap. Opererend vanuit de eigen geloofsovertuiging, waarden en normen, en gevoed vanuit de eigen theologische bron, kan het bijzonder onderwijs een machtige factor zijn om de samenleving leefbaar te houden en onze beschaving in stand te houden.

De schaduwkant van artikel 23 is dat het openbaar onderwijs in principe verstoken blijft van deze bijzondere inbreng. Wat ontzettend jammer is, met name als die inbreng kwalitatief en inhoudelijk goed is. Om aan dit gemis tegemoet te komen, zou artikel 23 geschrapt kunnen worden, waardoor er 'bijzonder' toegeruste leerkrachten beschikbaar komen voor openbare scholen. Op deze wijze zou de theologie van de toekomst als zuurdesem in de hele samenleving kunnen functioneren.

Als aan deze drie voorwaarden zal worden voldaan, zal er voor theologen een toekomst zijn. Hun voornaamste opdracht zal niet alleen zijn er voor te waken dat ons bijbelse erfgoed teloorgaat, maar vooral ook dat het, als grondslag van onze beschaving, effectief wordt benut.